

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Kaçakçılık, Yankesicilik, Gasp, Hırsızlık Faaliyetleri ve Kökenleri

The Great Depression in 1929 in Izmir Trafficking, pickpocketing, extortion, theft Activities and Origins

Sinan DEMİRTÜRK* - Mevlüt KAYA **

Özet :

1929 Yılında ABD'de başlayan Dünya Ekonomik Bunalımı, batılı devletleri az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkeler üzerinde emperyalist bir fitratla koşullandırarak, "sömürü" yoluna yöneltmişti. Söz konusu dönemlerden itibaren başlayan bu cereyanın, çoğu ülkeler gibi Türkiye üzerinde de derin etkileri artarak kendini göstermeye başlamıştı. Bu sürecin en dikkat çekici boyutu, şüphesiz ekonomik kaynaklı suçların ve ihtikârların artması idi.

Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olan İzmir, sözünü ettiğimiz tesirin somut örneklerini sıklıkla yaşadı. Bunalımın bir ülkede doğrudan ve dolaylı olarak nelere yol açabileceğini toplum üzerinde bir sosyolojik vakalar zinciri şeklinde görebilmek gayet mümkündür.

Büyük bunalım döneminde çeşitli alanlarda yorgun düşen halk, suça teşvik edici iktisadi sorunlar karşısında çaresizdi ve İzmir basınında artık neredeyse, suç haberleri "olağan" sayılıyordu. Hükümetin bu duruma engel olmak için çeşitli yaptırım ve kampanyaları olsa da dünyayı etkisi altına alan bunalım, tıpkı bugünkü gibi "Batı merkezli" idi. Dış kaynaklı bu hastalığı yine ancak "dış doktorlar" çözebilirdi. Fakat durum çözüme kavuşuncaya kadar geçen sürede İzmir yöresi hangi acı olaylara maruz kalacak, hangi oranda ve ne gibi sebeplerle "suçlar" kendini gösterecekti?

Anahtar Kelimeler: İzmir,1929 Bunalımı, Yankesicilik, Hırsızlık, Gasp vb.

Abstract :

Starting in 1929, the World Economic Crisis in the United States , western states less developed or developing countries with a view over the imperialists , forcing "Exploitation" was redirected to the road . From the beginning of the period in question this occurs , most of the countries like Turkey itself increasingly profound

* Gazi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, CBÜ Doktora Öğrencisi (sinandemirturk@yahoo.com)

** Tarih Uzmanı - Araştırmacı - Yazar (mkaya611@hotmail.com).

effects on began to show . The most remarkable dimension of this process , of course, economic was induced increase of crime and evil .

Izmir is one of Turkey's major cities , mentioned the influence of the concrete examples often lived. What crisis in a country directly and indirectly to the could lead to a chain on society as a sociological case to see was quite possible .

Weary people in various fields during the Great Depression , criminal solicitation Curing was helpless in the face of economic problems and Izmir are now almost in the press , crime news "usual" was considered . To avoid this situation the government's various sanctions and campaigns, even though the area under the influence of the world crisis , just as today as "Western -centric " , respectively. Outsourced , but this disease is still " foreign doctors" could solve . But the situation in the period until the solution meets the Izmir region , which will be exposed to painful events , at what rate and reasons as to what " crimes " would show itself ?

Key Words: Izmir, 1929 Depression , pickpocketing , theft, extortion , etc. .

Giriş

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve akabinde dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım, ABD de dâhil tüm batılı ülkeleri, diğer devletleri sömürme yoluna yöneltti. Büyük bunalımın faturası, her dönem olduğu gibi, yapılan anlaşmalarla, olayla doğrudan ilgisi bulunmayan devletlere kesilecekti. Dolayısıyla Türkiye de 1930'lu yıllarda bunalımdan nasibini alacaktı.

Bunalımın derin etkileri İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek, Türkiye savaşa girmediği halde, mali anlamda "savaş vermiş kadar" dara düşecekti. Devlet görevlileri, 1929'da başlayan ekonomik bunalıma karşı bazı iktisadi tedbirler almıştı:

"Türk parasının değeri dış paralara göre sabit tutulmuştur.

Dış ödemeler dengesi sağlanmıştır.

Dış ödemeler dengesinin sağlanması için alınan önlemler ithalatı miktar ve değer olarak azaltmıştır.

İhracat ise miktar olarak artmasına karşın fiyatlardaki düşüş nedeniyle değer olarak azalma göstermiştir.

Ülke içinde ve dışında tarımsal ürün fiyatları hızla düşmüştür.

Ülke dışında sanayi ürünleri fiyatlarında düşme olmakla beraber, ülke içinde sanayi ürünleri fiyatları sabit kalmıştır.

Devlet bütçesinde ve harcamalarında, bütçe dengesini kısıntılar yapılmıştır.¹

¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin (1977): *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, O.D.T.Ü., İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No: 30, s. 217; Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay.,

Batı kapitalizmini alt üst eden büyük tarihi kriz, dünya genelinde iş oranlarını düşürürken, işsiz sayısını da arttırmıştı. Hal böyle olunca insanlar, iktisadi ve sosyal alanlarda yeni arayışlar içine girmişlerdi. Ülkeler ise kendi ihtiyaçlarına yine kendileri cevap vermeye çalışmak suretiyle, ithalattan mümkün olduğu kadar uzak durdular. Uluslararası ticaret ağında büyük ölçüde düşüşler yaşıyordu.

Büyük bunalım, beraberinde birçok olumsuzluklar getirmiş, mevcut olumsuzlukları da bir hayli arttırmıştır. Bu iktisadi yıpranışla birlikte, millet sosyal ve psikolojik olarak çöküntüye uğramış, bu da her alanda kendini göstermişti. Bunalımın Türkiye'ye de sıçramasıyla büyük şehirlerden biri olan İzmir'de bilhassa adi suç olaylarında büyük artışlar olmuş, yıllarca da bunun önüne geçilememişti. Tabi ki, bunda halkın yoksulluğu en önemli rolü üstlenmişti. 1929-1933 yıllarına ait İzmir basını incelendiğinde, şehirde en çok işlenen suçlardan ilk beşe girenlerin şöyle olduğu görülür: 1) Hırsızlık, 2) Yankesicilik, 3) Yaralama, 4) Kaçakçılık, 5) Gasp.

1. İZMİR'İN BUNALIM YILLARI ÖNCESİNDEKİ DURUMU

Birinci Dünya Savaşı'nın ve Milli Mücadele'nin ezikliklerini tam manasıyla atlatamayan Türk halkı, yıllar sonra ortaya çıkan ekonomik bunalıma hazırlıksız yakalanmış, toplumda adeta psikolojik ve sosyolojik bozukluklar yaşanmıştı. İşte buraya kadar zikrettiğimiz suçlar, bu dalgalanmalar ve bozulmalarla giderek toplumda çözülmeye sebep olacak, halk, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan hayli zaman sonra rahat nefes alabilecekti. Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalım öncesinde İzmir şehrindeki genel durum kronolojik şekilde şöyleydi:

İzmir'in en büyük talihsizliği belki de 13 Eylül 1922'de başlayan ve 5 gün süren büyük yangındır². Yangın sonrasında İzmir halkı maddi ve manevi büyük sıkıntılar yaşamıştı. Sahil şeridinde 2,5 km uzunluğunda ve 1 km derinliğinde gerçekleşen facia, birçok insanı mekânsız bırakmış, birçok ocağı söndürmüştü. 1930'lu yıllara doğru henüz kendine gelemeyen yoksul düşmüş ateşzedeler batıdan gelen kötü sürprize karşı da oldukça direnişsiz kalacaktı. Kül olmuş bir kısım İzmir manzarası ise, o sıralarda şu elem dolu soruları akla getiriyordu:

Yangın sırasında çeşitli zararlara uğrayan hatta işyerlerini tamamen kaybeden esnafın hali ne olacaktı?

Azalan evlerin kirası veya satış fiyatı ne kadar artacaktı?

Zaten işsizliğin son haddine ulaştığı bu dönemde, bu kadar iş ve işçi kaybını kim nasıl telafi edecekti?

Gıda, giyim vb. ihtiyaçlar nasıl karşılanacaktı?

İzmir, 2003, s. 11-12.

² Büyük İzmir yangını, İzmir'de mübadillerin durumu ve şehrin bu dönemdeki sosyal yapısı hakkında bkz. Kemal Arı, *İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Lozan'dan Kabotaja*, İzmir Deniz Ticaret Odası yay., İzmir, 2008.

Yangında devlet kurum ve kuruluş yerleri de zarar gördüğünden veya yok olduğundan eğitim, sağlık gibi zorunlu ihtiyaçlar nasıl karşılanacaktı?

Aynı yıllara müteakip yöreye gelen mübadil ve mültecilerin ev sorunu nasıl çözülecekti?

Ortak kullanım alanlarıyla ilgili sorunlar hangi boyutta gelişecekti?

Tüm bunları çözmeye devletin maddi gücü yetecek miydi?

Yokluk ve imkânsızlıklarla mücadele eden halk, derdine çare arayacak, bazı kesimler gayrimeşru yollardan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacaklardı.

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında olduğu sıralarda şehirde muhtekirler piyasayı alt üst ediyordu. Bu tarihlerde basında yer alan “ihtikâr” haberlerine çoğu kez et konusunda rastlanıyordu³. 1924 yılında büyük bunalım yıllarında olduğu kadar olmasa da hırsızlıkların farklı yöntemlerle gerçekleştirildiğini görüyoruz. Bu dönemde deniz yoluyla toplu eşya hırsızlıkları yapılıyordu⁴. Aynı yılda Tepecik’te para ve eşya hırsızlığının bir örneği yaşanmıştı⁵. 1924 yılında para hırsızlıklarına ülke gelinde çok rastlanıyordu. Çünkü ülkede “ekmek derdi” vardı⁶. Türkiye’nin ekmek sorunu bu yıllardan itibaren 1940’lı yıllara kadar gündemin en sıcak konularından olmuştu⁷. Ekmeğin kıtlığı ve fiyatlarının her geçen gün başını alıp gitmesi hırsızlık suçlarıyla orantılı olduğundan şunu düşünmek olağandı: Hırsızlıklar çoğu kez ekmek parası derdine düşmekten kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, yurt genelinde görülen kaçakçılıktan da bu yılda İzmir şehri payına düşeni alıyordu. Yer yer hırsızlıkta çeteleşmeler başlamış⁸, bu faaliyet genişleyerek kaçakçılığa dönüşür bir hal almıştı. Öyle ki, Rüşumat İdaresi bazen ispirto kaçakçılarını karşı olağan üstü çabalar veriyordu⁹.

1925 yılında ülke genelinde devam eden kaçakçılık faaliyetlerinin İzmir örnekleri sigara kâğıdına kadar sıçramıştı. Bu suçu işleyenlere önemli para cezaları veriliyor, kaçakçılık önlenmeye çalışılıyordu¹⁰. Yine bu yılda gasp amaçlı otomobil cinayetleri görülmeye başlanmıştı¹¹. Parasızlık insanları doğrudan suç işlemeye yönlendirebiliyordu. Tek çare halkın refah seviyesini yükselterek huzuru sağlamaktı. İşte bu çözüm noktasına erişmek için, hükümet gece gündüz demeden

³ *Tanin*, 2 Ağustos 1923.

⁴ *İleri*, 7 Şubat 1340.

⁵ *Ahenk*, 9 Eylül 1340.

⁶ Bkz. *Vatan*, 7 Temmuz 1924, *İleri*, 7 Temmuz 1924, *İkdam*, 23 Temmuz 1924.

⁷ Bkz. *Anadolu*, 14 Mart 1941, *Aynı Gazete*, 6 Haziran 1941, *Aynı Gazete*, 7 İkincikanun 1942.

⁸ *Tevhidi Efkâr*, 20 Eylül 1924.

⁹ *Sadayı Hak*, 20 Eylül 1924.

¹⁰ *Millet*, 3 Teşrinisani 1925.

¹¹ *Vakit*, 28 Eylül 1925.

“Türk parasının değerini yükseltmek”¹² konusunun üzerinde önemle duruyordu. Ancak dönemin şartlarına bakıldığında istenilen refaha erişmek pek mümkün görünmüyordu.

1926 yılına gelindiğinde olayların aynı mahiyette sürdüğü görülmektedir. Şehirde, Çeşmeli Ali adında bir şahsın, sebebin ekonomik sıkıntı olduğu muhtemel olmasıyla birlikte, on beş yaşlarında bir çocuğu öldürmesi¹³, şehirdeki iktisadi vaziyeti göstermeye yetiyordu. Yine bu yılda şehirde, sokakta seyyar halde satılan gıda maddelerinde de bazı usulsüzlüklere rastlanmıştı. Süt buna bir örnekti. 1926 Eylülünde yetkililerce bir süt tahlili yapılmış, kötü bir neticeye ulaşılmış, fenni sühthane ihtiyacının zorunluluğuna dikkat çekilmişti¹⁴. Ayrıca bu dönemde, memurlardan alınan kazanç vergileri konusunda Maliye Vekâleti yeni kararlar almış, memurların maddi durumu daha da zorlanmaya başlamıştı¹⁵. Buna karşın yurt genelinde sıkı ekonomik tedbirler alınıyor, ulaşım zam üstüne zamlar geliyordu. Tramvay ücretlerinin artışı, sonraki yıllarda da sık sık gündeme gelecekti¹⁶.

1927 yılına bakıldığında, ülkedeki ekonomik gidişatın düzeltilmesi adına yeni vergilerin konulduğu görülmektedir. Sabun Vergisi¹⁷ bunlardan biriydi. Ancak bir temizlik ürününe vergi konulması böyle bir darlık ortamında halkça ya da sabun üreticisi tarafından pek de hoş karşılanamazdı. Dolayısıyla şehirde sabunla ilgili suçların da işlenmesi doğaldı. Bu tür ilginç vergiler yalnızca Türkiye’de değil, ekonomik bozukluğun giderilmesi adına çeşitli ülkelerde de konuluyordu. Mesela, Almanya’da kesik saçlı kadınlara vergi konulması kararlaştırılıyordu¹⁸. Yunanistan’da ise bir sonraki yıl, bekârlara vergi konulacaktı¹⁹. Bu dönemde Türkiye’de memurlara sevindirici bir haber gelmişti. 1927 yılı kadrosu hasebiyle açıkta kalan adliye memurlarının maaşları verilecekti²⁰. Bu, onlar için ansızın bulunan bir hazine gibiydi. Bununla birlikte İzmir Memleket Hastanesi’ndeki bazı memurların aynı yılın Ağustosuna ait maaşları verilmemişti. Zaten dönemin şartlarına göre cüzi bir maaş alan bu görevliler tarafından basına isyan mektupları yağıyordu²¹. Bu dönemde bir başka husus; İzmir’deki yangın yerleriydi. 1922 yangınından sonra harabe halinde olan bu yerler, 1927 yılına dek meçhul cinayetler mekânına dönüşmüştü²².

¹² *Meslek*, 26 Mayıs 1925.

¹³ *Ahenk*, 8 Eylül 1342.

¹⁴ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1926.

¹⁵ *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1926.

¹⁶ *Milliyet*, 4 Temmuz 1926, *Yeni Ses*, 11 Temmuz 1926, *Milliyet*, 11 Eylül 1927.

¹⁷ *Hizmet*, 11 Temmuz 1927.

¹⁸ *Son Saat*, 27 Ağustos 1927.

¹⁹ *Ahenk*, 19 Eylül 1928. Bu vergi 1929’da örnek alınarak, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey tarafından, Türkiye’de de uygulanması için, tasarı olarak meclise sunulmuştu. Bkz. “40 Yıl Önce, 19 Mart 1929 Tarihli Cumhuriyet’ten: Bekârlık Vergisi, Evlilerin Gözü Aydın” *Cumhuriyet*, 19 Mart 1968.

²⁰ *Hizmet*, 9 Eylül 1927.

²¹ *Hizmet*, 14 Eylül 1927.

²² *Hizmet*, 9 Eylül 1927.

Burada gerek gasp gerek diğere nedenlerle gerçekleştirilen bir hayli cinayet meydana gelmişti. 1927 yılının ekonomik kısıtlılığı şüphesiz öğrencilere de yansıyordu. Çocuk intiharlarının sıkça gerçekleştiği bu dönemde “mektebe giderken babasından gündelik alamama”nın sebep olduğu teşebbüsler göze çarpıyordu. İntihar yöntemleri de genellikle eczanelerden tentürdiyot temin edip içme yahut vapurdan denize atlama şeklinde idi²³. Durumun ne kadar vahim olduğunu, basının verdiği istatistikler de gösteriyordu: Karın doyurmak 1927 yılında, 1914’e nazaran 14 kat daha zorlaşmıştı²⁴. Daha öncede bahsini ettiğimiz tramvay ücretleri sürekli artıp ulaşımda yolcular için adeta kriz yaratırken, tramvay çalışanları da aldıkları ücretten memnun değildiler²⁵. Ekonomik kaynaklı suçların devam ettiği 1927 yılında İzmir şehrinde kaçakçılık örneklerine sıkça rastlanıyordu. Kaçakçıların Çeşme sahillerinde metruk bir mağarayı depo olarak kullandıkları ortaya çıkmıştı. Yunan adaları ile İzmir sahili kaçakçılık faaliyetinde bulunan kayıkçılar, burayı eşya deposu olarak kullanıyorlardı²⁶. Aynı yılda şehirde Dişçi Hüseyin Hüsnü Efendi namında birinin parasını gasp ederek öldüren Hilmi Mustafa ve Cahid adındaki suçlulardan; Hilmi Mustafa’nın idamına, Cahid’in ise 24 yıl ağır hapsine mahkemece karar verilmişti²⁷.

1928 yılına gelindiğinde, suçların sebeplerinden biri olan işsizlik yine artarak kendini gösteriyordu. Ülkede Rüştüye Mektebi mezunları iş bulamadıklarından yakınırken²⁸, bazı basın kolları halka, kendilerine evlerinde iş üretebilmeyi öğretmeye çalışıyordu. El işi vb. şeyler yaparak aile bütçelerine katkı sağlamayı tavsiye ediyor hatta geçime çare bulmak konusunda yardımcı olmak adına insanları bürolarına davet ediyorlardı²⁹. Kaçakçılar ise işlerine her geçen yenilerini ekliyorlardı. Bu yılda keyif verici maddelerden olan kaçak içki ve tütün kaçakçılarınca fazla rağbet görüyordu³⁰. Refah düzeyi gerilemiş olan halk maalesef bunlardan ucuza tüketiyor, sıkıntılarını böyle unutuyor, keyfi ancak bu zararlı maddelerde buluyordu. İzmir şehri de bundan payına düşeni alıyordu. Ayrıca 1928 Temmuzunda Maliye Vekâleti, yayınladığı bir tamimle defterdar ve muhasebecileri vazife ihmali konusunda titizlikle uyarıyordu. Tamime göre bu görevliler, çoğu kez teftişte bulunmuyor, bulunsalar da mıntıklarındaki her yeri kontrol etmiyorlardı. Burada yine ekonomik etkenin de kuvvetlendirebileceği “rüşvet alarak görevi ifa etmeme” suçu devreye giriyordu³¹. Elbette ki, suç “suç”tu ancak suça götüren sebepler suçluyu “haklı” kılmasa da temel dinamikler önemliydi. İzmir’de olduğu gibi, ülke genelinde vuku bulan ekonomik kaynaklı cinayetler bu yılda yine toplumdaki çıkmazın resmini

²³ *Milliyet*, 3 Temmuz 1927.

²⁴ *Milliyet*, 4 Mayıs 1927.

²⁵ *Milliyet*, 18 Mayıs 1927, *Aynı Gazete*, 25 Haziran 1927.

²⁶ *Son Saat*, 10 Eylül 1927.

²⁷ *Son Saat*, 25 Ağustos 1927.

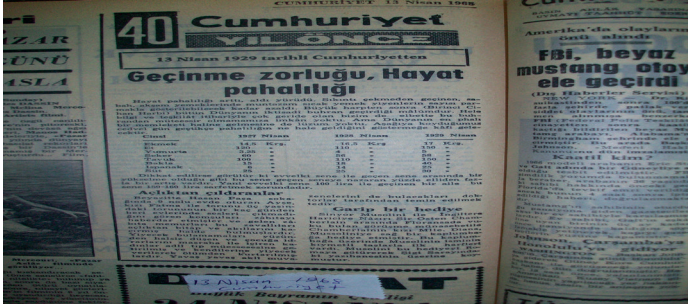
²⁸ *Son Saat*, 9 Eylül 1927.

²⁹ *Resimli Perşembe*, 12 Kânunusani 1928.

³⁰ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1928, *Son Saat*, 21 Temmuz 1928.

³¹ *Son Saat*, 26 Temmuz 1928.

çizmeye yetiyordu. Örneğin, Bigadiç'in Beğendikler karyesinde, Ali Osman oğlu 16 yaşındaki Süleyman, başkasının bağından bir salkım üzüm kopardığı anda, bağın sahibi Ali Oğlu Hasan tarafından yakalanarak öldürülmüştü³².

Bunalıma Doğru Gıda Borsası³³

2. BUNALIM YILLARINDA İZMİR'DE SUÇLAR VE KÖKENLERİ

1929 yılına kadar ülke ağırlıklı iç etkenlerin temel teşkil ettiği bunalımlarla suç haritasını çizerken, bu yıl itibarıyla dış etkenlerin yansımalarını temel almaya başlayacak, “Güzel İzmir”de yaşanan olumsuzluklar giderek şiddetini artıracaktı. Çünkü dünyayı saracak olan korkulu rüya, toplumun her kesiminin kapısını çalmaya başlamıştı. Bu yılda bebeklerine bakmaya elverişli bir bütçeye sahip olmayan birçok anne, gönülsüzce yavrularını sokağa bırakmak zorunda kalıyordu³⁴. En azından yıllardır dur durak bilmeyen ekmeğe zammı teşvik edici unsur olmaya yetiyordu³⁵. Ancak bu konuda İzmir, yine de diğer şehirler tarafından örnek alınmıyordu. Fakir ve kimsesiz okul çocuklarının ihmal edildiğini vurgulayan Cumhuriyet Gazetesi, “İzmir’den İbret Alalım”³⁶ çağrısında bulunuyordu. Hilali Ahmer Cemiyeti şehirde fakirlere yardım ediyor³⁷, bununla yetinmeyen İzmir, fakirleri çalıştırmak adına sanat evleri açıyordu³⁸. Ortada hakikaten de takdire şayan bir girişim vardı. Bunalımın getireceklerini tahmin eden aydınlar, basın yoluyla halka “Silah Kullanmayınız”³⁹ uyarısında bulunuyordu. Bununla beraber halk, özel günlerde ve bilhassa bayram günlerinde çoğu esnafın ürünlere zam yapmakta yarışır hale gelmesinden bir hayli şikâyetçiydi⁴⁰. Ancak, bunun tam tersine; “9 Eylül Şere-

³² Ahenk, 1 Eylül 1928.

³³ “40 Yıl Önce, Geçinme Zorluğu, Hayat Pahalılığı, 13 Nisan 1929 Tarihli Cumhuriyet’ten”, Cumhuriyet, 13 Nisan 1929.

³⁴ Ahenk, 14 Eylül 1929.

³⁵ Ahenk, 18 Kânunuevvel, 1929.

³⁶ Cumhuriyet, 7 Teşrinisani 1929.

³⁷ Ahenk, 7 Şubat 1929.

³⁸ Ahenk, 28 Mart 1929.

³⁹ Ahenk, 10 Kânunuevvel, 1929.

⁴⁰ Hizmet, 11 Eylül 1929.

fine” bayramlarda zam yerine indirim yapan kuruluşlar da vardı. Bunlardan biri, İzmirliilerin göz bebeği olan Şifa Eczanesi idi⁴¹. Ayrıca İzmir’in bazı kentlerinde aşırı yağmurlardan kaynaklanan tahribatlar olmuş, zaten ezik ve bitkin halkı bir nebze ayakta tutacak olan mahsulü zarar görmüştü⁴². Bu noktada halk adeta kendisini çıkmazdan kurtarmaya gücü yetmeyen hükümeti sorguluyordu. Aydınlar, gazete sütunlarında makalelerle halka öncülük ediyordu: “... *Biz cigara kaadından kurulmuş bir devlet miydik ki iki yağmur bir selle eriyecektik?...*” 1929 yılının ileriki dönemlerinde şiddetlenecek olaylarına Türkiye’nin diğer büyükşehirlerinde de rastlanıyordu. Sefalet yüzünden intihara kalkışan gençlerden⁴⁴ borca batarak kendini denize atan tüccarlara⁴⁵; bu serüven yüz güldürmüyordu. Para için birçok insanın canına kıyılıyor, borçlar çoğaldıkça pahalılık artıyordu⁴⁶. Durum bu yönde iken aydınlar gazetelerde yer alan köşelerde içinde bulunulan bunalımı azaltmanın yollarını tartışıyorlardı⁴⁷. Gazeteler bu dönemde bunalımı ve önemli gıda ürünlerinden şekerin bundan etkilenen fiyatını tartışırken⁴⁸ bir yandan da halkı gelecek günler için bilgilendiriyordu: “*Sene başı dolayısıyla sokaklardaki kalabalıklardan ve evlerdeki tenhalıktan hırsızlar ve yankesiciler bir hayli istifa etmişlerdir.*”⁴⁹ Bu bilgilendirmeler, halkı tedbire çağırıyordu: “*Dikkat edilirse ucuzlayan hiçbir şey yok... Eşyaların cins ve miktarı azalmaktadır. İzmir pazarı bugün adeta İç Anadolu’daki şehirlerimizden birisinin pazar yeri gibidir...*”⁵⁰ Ayrıca, kapkaç olayı daha Türkiye kamuoyunca bilinmediği halde, İzmir’de ekonomik bunalım yıllarının başlarında seyreklikle görülmeye başlanmıştı⁵¹. Bunalımın artarak devam ettiği yılları takiben bu alışılmadık suç, artık sıradan bir olay haline gelecek ve gazete sütunlarına yansımayacaktı. Bunalım ortamında, Emvali Metruke İdaresi’nce bu yılda halka bir kötü haber daha geliyordu: İdarece müzayedeye satışa konulan evlerin, taksitlerini tamamlayamayandan geri alınacağı ve ödenen taksitlerin de hazineye devrolunacağı bildiriliyordu⁵². Bu yılda yine yerli mala teşvikler sürerken, yeni gümrük tarifesi kanununun BM Meclisi tarafından kabul edildiği tarihin, Türkiye’de iktisat bayramı olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunulmuştu⁵³. 1929 yılında İzmir’de genel durum böyle iken, para hırsızlıkları⁵⁴ bir hayli artmış, işsizlikten kaynaklanan “*Temiz Süt Ana Arayanlar*”⁵⁵ başlıklı ilanlar kendini gös-

⁴¹ *Anadolu*, 9 Eylül 1929.

⁴² *Anadolu*, 9 Eylül 1929, *Hizmet*, 11 Eylül 1929.

⁴³ Zeynel Besim, “Tahlil”, *Hizmet*, 11 Eylül 1929.

⁴⁴ *Milliyet*, 2 Kânunusani 1929.

⁴⁵ *Vakit*, 19 Kânunusani 1929.

⁴⁶ *Milliyet*, 5 Kânunusani 1929.

⁴⁷ *Ahenk*, 13 Teşrinievvel, 1929.

⁴⁸ *Vakit*, 3 Kânunusani 1929.

⁴⁹ *Vakit*, 2 Kânunusani 1929.

⁵⁰ Mehmet Şevki, “Bahalılık”, *Ahenk*, 9 Kânunusani 1929.

⁵¹ *Ahenk*, 7 Kânunusani 1929.

⁵² *Ahenk*, 25 Mart 1929.

⁵³ *Hizmet*, 17 Mayıs 1929.

⁵⁴ *Vatan*, 8 Eylül 1929.

⁵⁵ *Ahenk*, 5 Ağustos 1929.

termeye başlamıştı. İzmir'de işlenen suçlarla ilgili, *Hizmet* gazetesine baktığımızda, 1929 Kânunusani'sinden⁵⁶ itibaren Şubat ayına⁵⁷ doğru olaylar genel bir artış gösteriyordu. Gazetenin ilgili sütuna verdiği ad, *Yeni Asır*'inkine benzer nitelikte; "*Zabıta Vakaları*"ydı. Sonraki aylarda ise bu suç gösterge sütunu, neredeyse her gün yayınlanıyordu. *Ahenk* gazetesinde de 1929 Eylül'üne kadar, suçlarla ilgili haberler devam ederken, bunu takip eden aylarda birkaç hırsızlık olayı ile bazı adi suçlar haricinde fazla bilgiye rastlanmıyordu⁵⁸. Sonraki aylarda gazete kendini yenilemiş ve "*Polis Haberleri*" adlı suçlar sütununa yer vermeye başlamıştı⁵⁹. Aynı sütunda, 1929 Kânunuevvelinde suçların eski seyrini tutturduğu görülmüyordu⁶⁰. Basına baktığımızda; haberlerin de suç oranlarını olumlu veya olumsuz olarak etkilediğini görmekteyiz. 1929'da kişilerin topluma faydalı bireyler olması ve toplumsal kargaşanın ortadan kaldırılması adına eğitim için, "*Okuma Yazma Bilen Adam Vatanını Seven Adamdır!*"⁶¹ sloganıyla seferberlik düzenleniyordu. Bu yılda ticaret odalarının son bir yılı kapsayan tespitine göre; 1914'e nazaran 1929'da hayat pahalılığı 15 kattan fazlasını bulmuştur. Ev kiralari bu yılda zirvede yer almış, 1914'e göre 16 misli artmıştı⁶².

Hayat pahalılığının aynı nispette sürdüğü 1930 yılında, işçi kesimi iyice zor duruma düşmüştü. Bunlardan liman işçileri maaşına zam istemiş, dedikleri olmayınca greve başvurmuşlardı. Ancak valinin araya girerek, komisyonla uzlaşma sağlayacağı vaadinde bulunmasıyla grev sona ermişti⁶³. Ayrıca, devlet görevlileri "*1930 bütçesinde 10 milyon lira kadar tasarruf yapılması mümkün olacak*"⁶⁴ diye beyanatlar verirken, İzmir sıkıntılarını dile getirmek için fırsat arıyordu. "*Tüccarlar, arzu ve ihtiyaçlarını, bankacılar da vaziyeti maliye müsteşarına anlatmak üzere*"⁶⁵ toplanmışlardı. Bununla birlikte, İzmir'de bazı kitleler, kendini ekonomik sıkıntılardan arındıracağına inandıkları iki siyasi partiden her birinin mücadelesini vererek kanlı olaylara sebebiyet vermişlerdi⁶⁶.

1931'de İzmir, bunalımın önemli bir boyutu olan sağlıklı beslenebilme konusunda yoğunlaştı. Yurtta sıkça rastlanılan sağlık sorunlarına dair hükümetçe bir tıp kongresi yapıldı. Bu kongrede köy ve şehir halkının ne surette beslendiği tespit edildi⁶⁷. Aynı yılda, eğitim konusunun bunalım karşısındaki durumu, İzmir bası-

⁵⁶ *Hizmet*, 9 Kânunusani 1929.

⁵⁷ *Hizmet*, 3 Şubat 1929.

⁵⁸ *Ahenk*, 3 Eylül 1929.

⁵⁹ *Ahenk*, 14 Teşrinisani 1929.

⁶⁰ *Ahenk*, 11 Kânunuevvel 1929.

⁶¹ *Ahenk*, 26 Teşrinisani 1929.

⁶² *Cumhuriyet*, 5 Kânunusani 1930.

⁶³ *Hizmet*, 9 Eylül 1930.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 22 Kânunusani 1930.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1930.

⁶⁶ *Hizmet*, 9 Eylül 1930.

⁶⁷ *Yeni Asır*, 29 Eylül 1931.

nında geniş yankı uyandırmıştı. “Okutma derdi üzerine⁶⁸” çareler aranıyor, bunalımın beslediği toplumsal olayların önüne geçilmek isteniliyordu. Çünkü bunalımın “okutma derdi”ni ortaya çıkardığı kadar, eğitimsizlik de toplumsal bozuklukları arttırıyordu. Kısacası, İzmir bu dönemde bir kısır döngünün içindeydi. Bebeklerini sokaklara terk eden annelerin sayısı çoğalıyor⁶⁹, kadınlarda, yasal olmayan çok evliliklerin gerçekleşmesine rastlanıyordu⁷⁰. Bu durum, geçim sıkıntısıyla bağlantılıyken yeni suçları da beraberinde getiriyordu. Çünkü ekonomik bunalım, toplumun psikolojisine işlemiş, kıskançlıklar daha da şiddetlenmişti⁷¹. Kısa sürede mesken adlarına dahi yansıyan bunalım(Örn. Fukara Lokantası, Fukara Dişçisi, Fukara Muayenehanesi...) ⁷², 1931 yılında da gıda fiyatlarındaki muazzam artışın sebebi olmuştu⁷³. Bununla beraber, İzmir’de yangın yerlerindeki çirkin hadiseler devam ediyordu. Dönemin İzmir’indeki ciddi güvenlik sorununun varlığı, iki mahalle bekçisinin bir kadını yangın mahalline götürerek tecavüz etmesi örneğiyle⁷⁴ somut nitelik kazanıyordu. Kaçakçılar kendini aşmış, Ödemiş’te kendilerini yakalamaya gelen jandarmayla çatışmaya girmişlerdi⁷⁵. Ancak bu yılda suçların önüne geçmek kolay değildi. İstenilen düzeye halen erişemeyen üretim faaliyetlerini⁷⁶, teşvikle artırmak amacıyla, çiftçi mahkûmlara hasat mevsiminde bir müddet izin veriliyordu⁷⁷. Basının olağanüstü bulduğu olaylar, bunalım öncesinde baskıda geniş yer tutarken, bunalım döneminde sıradanlaşıyordu. Yeni Asır gazetesi, 1931 yılı ortalarından itibaren günlük içerikte “Zabıta Vukuatı” adlı uzun-ince bir sütun ayırmış, buraya işlenen suçları yazmaya başlamıştı⁷⁸. Bu köşe, bunalım öncesi dönemlerde, farklı gazetelerde nadiren içeriğe konulmuştu. Bu da gösteriyordu ki; ağırlaşan hayat koşulları nedeniyle her yerde olduğu gibi, İzmir şehrinde de suç patlaması yaşanıyor. 1931 yılında ülke genelinde ucuzluk meydana geldiği halde piyasa felç bir haldeydi⁷⁹. Ucuzluk gazete manşetlerinden düşmüyordu: “Merkezi ve cenubi Anadolu’da et fiatleri çok ucuzdur. Tarsus’ta en iyi etin kilosu 36 kuruştur. İstanbul’da yapılan tetkiklere göre yiyecek fiatleri her gün daha düşmektedir⁸⁰” Buna rağmen ekonomideki bozukluğun⁸¹ nedenini sorgulayan toplum yine türlü çareler aramaya yöneldi. Konu, basında büyük ölçüde tartışmalara yol açtı:

⁶⁸ Yeni Asır, 25 Mart 1931.

⁶⁹ Yeni Asır, 2 Nisan 1931.

⁷⁰ Yeni Asır, 10 Ağustos 1931.

⁷¹ Yeni Asır, 24 Temmuz 1931.

⁷² Yeni Asır, 31 Temmuz 1931.

⁷³ Yeni Asır, 18 Ağustos 1931.

⁷⁴ Yeni Asır, 23 Temmuz 1931.

⁷⁵ Yeni Asır, 30 Temmuz 1931.

⁷⁶ Yeni Asır, 2 Teşrinievvel 1931.

⁷⁷ Yeni Asır, 2 Temmuz 1931.

⁷⁸ Yeni Asır, 3 Temmuz 1931.

⁷⁹ Yeni Asır, 24 Eylül 1931.

⁸⁰ Yeni Asır, 16 Ağustos 1931.

⁸¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ülker Zengin, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

“Hayat Ucuzladı, Sıkıntı Neden Devam Ediyor?”

Ekmeğin kilosunu 7,5 kuruşa yiyoruz. Altın farkı hesap edilmek şartı ile harpten evvelki zamandan daha ucuz demektir. Et, sebze, yağ, kira vs. fiatlerinde de birkaç sene evveline göre, hissedilebilecek bir ucuzlama var Herkesin o nispette memnun olması lazım gelirken bilakis hoşnutsuzluğun arttığını, vaziyetinden memnun olanların azaldığını görüyoruz. Sebebi basittir. Hayat faraza yüzde yirmi nispetinde ucuzlamışsa, kazançlar bundan daha büyük bir nispette azalmıştır ve evvelden daha ziyade işsizlik vardır.”⁸² Bir önceki yıl 222.732.000 lira olan hükümet bütçesi, 1931 yılı tasarrufuyla 186.435.599 liraya düşmüştü⁸³. Bütçenin düşmesi de toplumda yeni kısıtlamalar doğuracak, kısıtlamalar da yeni suçları getirecekti. Hükümet bütçesi bu durumda iken, İzmir Belediyesi'nin bütçesi de sorgulanmaya başlanıyor, üyelerinin niteliksiz olduğu basınca vurgulanıyordu. Şehirdeki yokluk ve kargaşa, bir noktada belediye heyetinin görevlerini doğru icra etmemesine dayandırılıyordu⁸⁴. Ayrıca İzmir, bugünlerde Trabzon'dan meskûn olmak üzere gelen 200 aşiretin⁸⁵ sıkıntısını yaşıyordu. 1931 yılı sonlarında ise, yerli malına teşvik politikası, gözle görülür derecede iyi neticeler vermeye başlamıştı⁸⁶.

1932 yılında hükümetin verdiği bir rapora göre, ekonomik sıkıntıların nedeni, “borç faizlerinin yüksek tutulması⁸⁷” idi. Bu haberdan bir hafta kadar sonra dış borcun “105 milyon altından 35 milyona indirildiği” yönünde haberler geliyordu⁸⁸. İktisat Vekili Celal Bayar, yerli malının kullanımını daha da arttırma konusunda çözüm yolları geliştiriyor; bunda reklamların çok önemli olacağına dikkat çekiyordu⁸⁹. Ayrıca ekonomik bunalımın ezici etkilerine karşı tedbirler alıyordu⁹⁰. Çünkü ekonomik düzey ne kadar iyileştirilirse, suçlar o ölçüde engellenmiş olunacak, toplum refaha kavuşacaktı. Yeni Asır'daki “Zabıta Vukuatı” adlı köşe, 1932 ortalarına doğru içerikte seyreklikle yer almaya başlıyordu. Bunun iki sebebi vardı: 1) Suçların artık sıradanlaşması, 2) Suçların önceki yıllara nazaran giderek azalması. Gazeteye göre, 1933 yılı ortalarına doğru ise vukuatlar azalmakla birlikte, öncekilere birkaç hadise yaşanıyordu⁹¹. Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki; söz konusu dönemlerde suç oranlarında ve işleniş biçimlerinde, hükümetin aldığı siyasi, sosyal ve iktisadi kararlar basın yoluyla halk üzerinde epey tesirli oluyordu.

⁸² *Yeni Asır*, 2 Teşrinievvel 1931.

⁸³ *Yeni Asır*, 13 Temmuz 1931.

⁸⁴ *Yeni Asır*, 4 Teşrinisani 1931.

⁸⁵ *Yeni Asır*, 23 Eylül 1931.

⁸⁶ *Halkın Sesi*, 6 Kânunuevvel 1931.

⁸⁷ *Yeni Asır*, 18 Eylül 1932.

⁸⁸ *Yeni Asır*, 26 Eylül 1932.

⁸⁹ *Yeni Asır*, 3 Teşrinievvel 1932.

⁹⁰ *Yeni Asır*, 24 Teşrinievvel 1932.

⁹¹ *Yeni Asır*, 3 Kânunusani 1933.

Bunalım döneminde İzmir şehrinde işsizlik ve açlık ve hayat pahalılığının yol açtığı suçlarla asayiş bozuluyordu⁹². Günlük hayatta şehrin en çok olay çıkan yerleri; Konak, Kemeraltı, Alsancak, Kestelli, Eşrefpaşa ve Buca idi. Bunalım döneminde basında çıkan haberler, aslında bu yerler gibi, tüm İzmir'in içinde bulunduğu kargaşa ve suç ortamını açıklamaya yetiyordu:

“Alışveriş durgundur, en ucuz pırasa.”⁹³

“Nereye gidiyoruz? Buğday ithalatımız geçen seneden 7977364 kilo fazladır.”⁹⁴

“Paramız neden düştü?.. Hükümet, paramızın piyasada sükûtuna sebebiyet veren borsacılar hakkında şiddetli bir surette takibatı kanuniye icrası için borsa komiserliğine emir vermiştir.”⁹⁵

“Memleketimizde işsizlik derdi...”⁹⁶

“Hırsızlık vakaları çoğaldı... Bugünlerde şehrimizde vakaları calip nazarı dikkat surette artmağa başlamıştır. Bunlardan bir kısmının failleri meçhuldür. Zabıta takibatına şiddetle devam etmektedir. Yalnız dünkü gün adliyeye teslim olunan hırsızların adedi 7’dir.”⁹⁷

“İkiçeşmelik’ten geçmekte olan Dervişe Hanım’ın çocuğunun şapkasını çalan Talat yakalanmıştır.”⁹⁸

“Kuşak Hırsız... Hilal istasyonu civarında arabacı Ahmed’in kuşağını çalan sabıkahlılardan Sait oğlu Yakup yakalanmıştır.”⁹⁹

“Çok Şükür: Son yirmi dört saat zarfında şehrimizde vukuatı zabıta olmamıştır.”¹⁰⁰

Toplumun geçimle ilgili sorunları saymakla bitmiyordu. Kaldırımlarda, köşe başlarında ve kapılarda dilenciler çoğalmıştı. Zabıta bu noktada harekete geçiyor ve dilencilerin birçoğunu topluyordu¹⁰¹. Çünkü bunların hepsi “gerçek dilenci” değil; toplumun saf duygularından yararlanan dolandırıcıları.

⁹² Bu dönemdeki intiharlarla ilgili bkz. Alev Gözcü, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VI/14, (Bahar 2007), s.3–23.

⁹³ *Hizmet*, 28 Şubat 1929.

⁹⁴ *Hizmet*, 30 Mayıs 1929.

⁹⁵ *Hizmet*, 24 Mayıs 1929.

⁹⁶ *Yeni Asır*, 23 Mart 1931.

⁹⁷ *Ahenk*, 25 Nisan 1929.

⁹⁸ *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1931.

⁹⁹ *Yeni Asır*, 8 Temmuz, 1931.

¹⁰⁰ *Ahenk*, 5 Şubat 1929, *Aynı Gazete*, 21 Mart 1929, *Aynı Gazete*, 6 Ağustos 1929.

¹⁰¹ *Yeni Asır*, 21 Temmuz 1931.

1931 yılında İzmir'de bir karı-kocanın geçimsizlik nedeniyle aynı anda intihar etmesi¹⁰² gerçeği, toplumun bu dönemlerde geçirdiği sarsıntıya yalnızca bir örnekti. İnsanlar arasında artarak görülen faaliyetler arasında rüşvet verme, zimmete mal geçirme¹⁰³, kaçakçılık¹⁰⁴ yapma gibi suçlar çoğalıyordu. Kaçakçılık hem ülkenin iktisadi gidişatına olumsuz etki eden hem de bazen insanların canına mal olabilecek tehditler içeriyordu. Gazetelerdeki suç sütunlarında verilen bilgilere göre, sigara, sigara kâğıdı, tütün¹⁰⁵, et ve benzer gıda ürünleri, rakı, esrar, silah vb. gibi ürünlerin kaçakçılığı yapılıyor, emniyet güçleri bunları önlemek için üstün çabalar harcıyordu. İzmir'de görülen bu hadiseler Türkiye geneline göre hayli üst seviyedeydi. Çünkü İzmir, “büyük şehir”di ve haliyle “büyük başın derdi büyük” oluyordu.

Yalnız şehirde değil, İzmir kırsalında da ekonomik bunalım kendini göstermişti. Ayrıca doğal afetlerden gelen zararlar da buna eklenince halk büsbütün çaresizlik ve umutsuzlukların içine düşmüştü. 1931 Temmuzunda Ege Bölgesi'nde ekili-dikili araziler büyük zarar görmüş¹⁰⁶, ürün kıtlığı yaşanmıştı. Bunlarla birlikte, İzmir yöresinde bağ ve bahçelerde çeşitli hastalıklar görülmeye başlanmıştı¹⁰⁷. Hastalıklar en çok Foça, Torbalı ve Tire görülürken¹⁰⁸, bunlara karşı mücadeleler verilmeye başlanmıştı. Yörede görülen hayvan hastalıkları da toplumu uğraştıran ayrı bir husustu.

İzmir basınında suçlar giderek fazla yer kaplamaya başlıyor¹⁰⁹, 1932'lere doğru suçlar toptan yazılıyordu:

“Dün şehrimizde 24 saat zarfında 2 cerh, 1 sirkat, 2 haneye taarruz, 2 darp, 1 harfendazlık, 1 mantarcılık, 2 otomobil kazası tabanca teşhiri, 1 bilaruhsat tabanca taşımak, 1 kız kaçırmak ki ceman 14 vakası olmuştur.”¹¹⁰

Bunalım yıllarında İzmir'de olayların ardı gelmiyordu. Çaresiz insanlar kendilerini kötü emellere kaptırıyordu. Varlıklı ailelerin, evlerine tuttıkları hizmetçiler, çalıştıkları evdeki mücevheratı ve bazı eşyaları rahatlıkla aşırıbiliyorlardı ki; bu tür haberlere 1929–1932 yılları arası sıklıkla rastlanıyordu. Devletten sabit maaş

¹⁰² *Yeni Asır*, 17 Temmuz 1931.

¹⁰³ *Yeni Asır*, 14 Temmuz 1931.

¹⁰⁴ *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1931.

¹⁰⁵ Devlet tekelinde bulunan tütün, işlendikten sonra ancak sigara olarak piyasaya giriyor; piyasada dolaşan sade sarımlık tütün ise “kaçak” sayılıyor ve cezaya tabii tutuluyordu. Aynı durum daha sonraki dönemlerde söz konusu olmuştu. Bugün sarımlık tütün, yasak olmadığı halde bile yaşlı kuşakça, eski bir ağız alışkanlığı olarak “kaçak tütün” diye anılıyor.

¹⁰⁶ *Yeni Asır*, 3 Temmuz 1931.

¹⁰⁷ *Yeni Asır*, 3 Temmuz 1931.

¹⁰⁸ *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1931.

¹⁰⁹ Bu yıllarda, dünya ekonomik bunalımının bir göstergesi olarak, dış ülkelerde de adi suçlarda artış gösterildiğini basından öğreniyoruz. Örneğin, adı söz konusu yıllarda Japonyalı bir bakanın rüşvet aldığı basında genişçe yer alıyor (bkz. 22 *Yeni Asır*, Kanunuevvel 1930.) Ayrıca aynı tarihlerde bir bekçinin kiliseden haç çaldığı da basına yansıyan ilginç haberler arasındadır (bkz. *Yeni Asır*, 23 Kanunuevvel 1930.)

¹¹⁰ *Yeni Asır*, 20 Temmuz 1932.

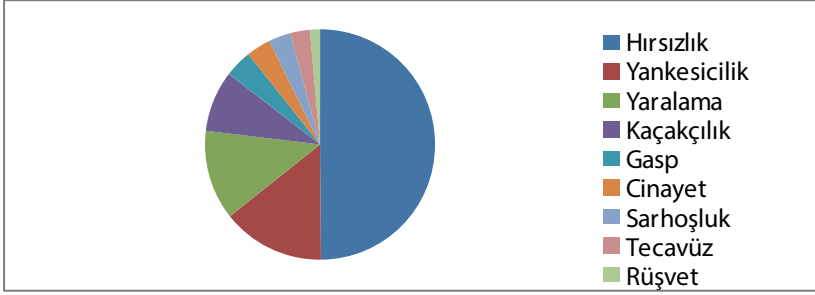
alan memurlar geçimsizlikten şikâyetçi oluyordu¹¹¹. Memurların bu konudaki rahatsızlıkları basından eksik olmuyordu:

“50 Lira Maaşlı Bir Memur Neler İstemez?

1-Ev Kirası, 2-Tenvirat masrafı, 3-Su parası, 4-Tanzifat resmi, 5-Yiyecek, içecek, 6-Tramvay, vapur masrafı, 7-Umumi hayattan istifade masrafı.¹¹²”

Ekonomik kriz ortamında hükümet desteğinin yeterli olamaması, bir başkaldırı oluşumunun dışında, bazen memurları rüşvet ve zimmete para geçirmeye tahrik edebiliyordu. Bununla birlikte, “adi suç” kapsamındaki suçların, yalnızca İzmir’de yaşayan Türkler tarafından değil, azınlıklarca da işlendiği bir gerçektir¹¹³. Bulgar, Yahudi¹¹⁴ ve diğer azınlıkların da hırsızlık, kaçakçılık ve kalpazanlıkla uğraştıkları, dönemin İzmir basınında yer almaktaydı. Her şeyden önce de kalpazanlık yapanlar doğrudan, bozuk olan ekonomiyi daha da bitik hale getiriyordu.

Dünya Ekonomik Bunalımı, İzmir şehrine çok şey kaybettirmişti. Bunalım, bu şehirde çoğum insana neler ettirmemişti ki? Gasp, yankesicilik, hırsızlık, tecavüz, rüşvet, cinnet, cinayet, yaralama, intihar, kalpazanlık, zimmete para geçirme, yol kesme, soygun, kapkaç, vb. suçlar... Tarihin her döneminde her toplumda gerçekleşebilen bu tür olayların tetikleyicisi hatta çoğu kez kaynağı ekonomik sıkıntılar oluyordu. 1929–1933 yılları arası, İzmir’de suç işleme oranının zirveye tırmandığı ve bunun nedeninin yüzde doksan “Dünya Ekonomik Bunalımı” olduğu, o yılların basını incelendiğinde kolaylıkla saptanılabilir bir gerçektir.

1929–1933 Yılları Arasında İzmir Basınına Yansıyan Suçlar ve Oranları

İzmir’de ekonomik bunalımın en çok tetiklediği suç olan hırsızlık olaylarının ekonomik bunalım açısından analizini yapmak için, çalınan şeylerin neler olduğuna bakmak da yerinde olacaktır: Para, pijama, şapka, manto, kömür, koyun, kuzu, kereste, gümüş çanta, yüzük-bilezik ve diğer değerli takı eşyaları, lüks lambası,

¹¹¹ Büyük bunalımda, İzmir’de fiyatlarla ilgili bilgi için bkz. Pakize Çoban, “İzmir’de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerinde Etkileri”, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

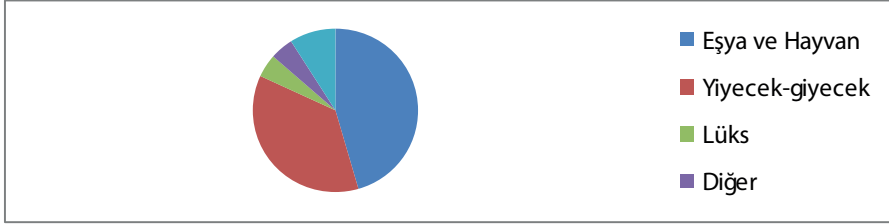
¹¹² *Yeni Asır*, 10 Ağustos 1931.

¹¹³ Bu konudaki haberler için bkz. *Yeni Asır*, 12 Kânunuevvel 1930, *Aynı Gazete*, 4 Ağustos 1931.

¹¹⁴ *Yeni Asır*, 7 Kânunuevvel 1930.

kostüm, ipekli kumaş, gömlek, boş çuval, halı, pantolon, saat ve saat tamir aletleri, kilim, köpek, cüzdan çamaşır, bisiklet, gömlek, kösele, takım elbise, yatak, yorgan, kundura, boru, ceket, yelek, potin, keser, perde, kemik, bakır, ibrik, elmas taşı elbise iğnesi, kalem seti, seccade, tespih, meze tabağı, deri, sigara, rakı, halat, sandalye, battaniye, kaşkaval, peynir, gramofon, öküz, su tulumbası borusu, baklava, nargile marpucu, küpe, araba lastiği, çinko, yağ, tencere, dikiş makinesi, ayakkabı, inek, marangoz aleti, dikiş iğnesi, çorap, garson ceket, yazı makinesi, lastik pompası, tabanca, demir kapı, buğday, tel, semaver, çaydanlık, fasulye, kolonya şişesi, kilisede bulunan heykel, kahve, evrak, üzüm, pandantif, kayış, çeyiz eşyası, vb.¹¹⁵

Para, hırsızların ve yankesicilerin ilgi odağıydı. Yankesicilerin iş alanları ise daha çok kalabalık yerler; garajlar, toplu ulaşım araçları ve çarşı-pazar, gibi yerler iken hırsızlarınki genellikle تنها yerlerdi. Hükümet bu suçları önlemek ve toplumda eşitliği sağlayabilmek için, yetimleri ve yoksulları koruma önlemleri alma yoluna gidiyor, basın yoluyla halkı yönlendiriyordu: “Zekât ve Fitre Yetimlere Verilir”¹¹⁶.

1929–1933 Yılları Arasında İzmir’de Hırsızlık Vakalarında En Fazla Rağbet Gören Şeyler

Ekonomik sıkıntıların fazlaca yaşanmış olduğu dönemde, İzmir’de görülen hırsızlık olaylarında, çalınan şeylerin genelini ele aldığımızda şu netice ortaya çıkıyor: İnsanlar aç kaldıklarında yiyecek şeyler aramak zorundaydı. Çünkü açlığın imtihanına herkes dayanamazdı. Aynı şekilde; insanlar bu dönemde yiyecek kadar giyecek sıkıntısı da çekmekteydi ve bu ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli çareler aramışlardı. Çünkü “açıklık” da “açlık” gibi bir illetti. Her ikisinin getirebilecekleri hastalık yerine insanlar, elinde olmaksızın, “her ikisini önleme” hastalığına yakalanmıştı. Söz konusu süreçte çoğu suçlar gibi, hırsızlık patlamaları da büyük ölçüde bunalımın bir neticesiydi.

3. BUNALIMA KARŞI TASARRUF VE YERLİ MALİ POLİTİKASI

Türk parasının İngiliz Lirası karşısında değerinin düşmesine karşı halk, basın yoluyla yerli malına teşvik edilerek, dış alımlar azaltılıyordu. Ayrıca 2000’li yıllarda “harca harca mutlu ol; kredi al, borçlan, mutlu ol” zihniyetiyle reklamlar yapan

¹¹⁵ Bkz. *Yeni Asır, Ahenk, Hizmet, Cumhuriyet*, 1929-1933.

¹¹⁶ *Hizmet*, 6 Mart 1929.

bankalar, bunalım yıllarında “tasarrufet, biriktir, kumbara bizden” diyerek¹¹⁷ halkı tutumlu olmaya teşvik ediyordu. Tasarrufla birlikte, reklamlar ve bilgilendirme ile giyimde, eşyada, gıdada ve her alanda “yerli mal” a ısındırma politikaları vardı. Hatta öyle ki; halk artık “İzmir Modası” adı altında yerli kumaş kullanımına yönlendiriliyor ve “İzmir Modası” cazip bir söylem haline geliyordu:

“İzmir modası: Gayet nefis bir şekil tesbit edildi. Hepimiz giyeceğiz... Mukarrer olduğu veçhile dün Veremle mücadele cemiyetinde Vali Kazım paşa hazretlerinin ri-yasetleri altında Yerli mallarını koruma cemiyeti tarafından bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya polis Ömer, sanayi ve mesai müdürü Naci beylerle memleketim birçok zevatı ve spor kulüpleri mümessilleri iştirak etmişlerdir.

Toplantının sebebi yerli mallarından olmak üzere bir İzmir modası ihdası idi. Yapılan uzun müzakerat neticesinde şu şekil takarrür etmiştir.

Kadıköy mamulâtı beyaz renkli ve siyah çizgili kumaştan avcı biçimi, medeni yakalı, kendinden kuşaklı, dört cepli ceket.

Yerli ipekliden kırem renginde, takma yakalı gömlek. Kıravat gömleğin kumaşından olacaktır.

Ceketin üst sol cebinde yerli ipek mendil.

Pantolon yerli kumaştandır. Biçimi ve rengi zevke bırakılmıştır.

Kumaşların satıldığı yerle dikecek terziler gazetelerle ilan edilecektir.

Ceketle gömlek ve kıravat azami yedi buçuk liraya çıkacaktır.

Haziran evasıtına doğru bu modanın derhal yayılacağı muhakkaktır, çünkü çok zarif olduğu gibi her yaşta insanların giyebileceği şekildedir.

Vali paşa hazretleri ilk giyinenler arasında bulunmaktadır. Gazetemiz mensupları da bittabi ilk giyinenler arasındadır.¹¹⁸”

Yerli malı kullanımı konusunda basın halka çeşitli ikna edici çağrılarda bulunuyordu:

“... Yerli malı kullan, memlekette para çoğalır, refah artar. Yabancılara metelik kaptırmak istemiyoruz. Her ihtiyacını yerli mallarıyla tatmine çalış. Yerli mallarımız, güzeldir, iyidir, nefistir.

Şöyle böyle deme sakın...

Aklını başına al, paramızın yabancı ellere geçmemesi için ne fedakârlık yapmak lazım gelirse yap...

Avrupa malından elbise insanın ne şerefini ne de kıymetini artırır. Yerli malı

¹¹⁷ 1930’lu yıllarda ekonomik bunalıma karşı halk tasarrufa yönlendiriliyordu. Günümüzde ise ekonomik krizlerde, halk para harcamaya teşvik ediliyor ki; bu, iktisadi temellerin tamamen değiştiğinin açık bir göstergesidir.

¹¹⁸ Hizmet, 29 Mayıs 1929.

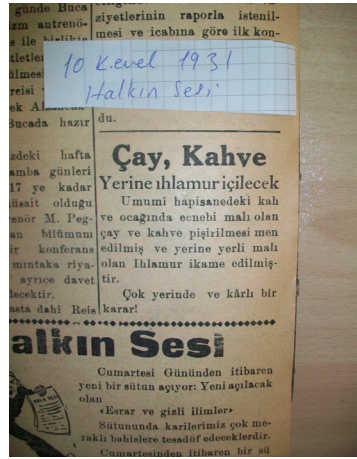
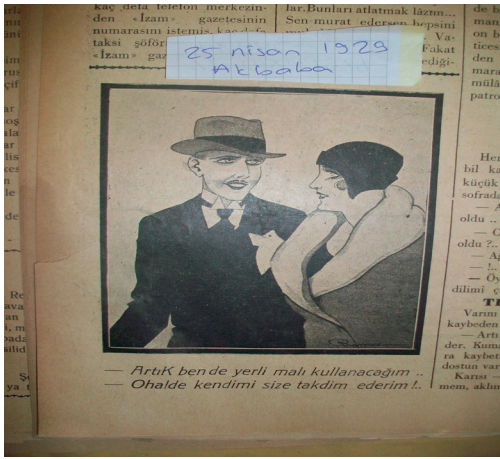

insanın hem şerefini hem de kıymetini artırır. Hem kendimize, hem çocuklarımıza zemini refah hazırlar. Memlekette para çoğalır. Refah artar. Yerli malına kıymet ver, onu kullan, iktisat et...¹¹⁹

Yerli malı politikasının işleyişi konusunda Maliye Vekâleti, Yeni Asır gazetesine bir ilan vererek (ki, bu verilen ilanların sadece bir örneğidir) “yerli malından elbise yapmaları için memurlara avans¹²⁰” başlığı altında memurlara birer maaş avans vereceklerini duyurdu. Ekonomik bunalımın ilerleyen zamanlarında yine Türk malına yönlendirmeler devam ediyor, ciddi bir reklam ve bilgilendirme anlayışıyla halka duyuruluyordu. Bu durum bize, Türkiye'nin bir hayli zor durumda olduğunu gösteriyordu:

“Vatandaş! Tasarruf ve yerli malı haftası bugün başlıyor. Bu hafta bütün yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini yerli malından al. Yerli malı satmayan dükkânlardan alışveriş etme. Bu suretle yerli mallarını tanyacaksın. Yerli malı kullanmak sende bir itiyat haline girecek ve artık daima yerli malı kullanacaksın. Aynı zamanda tacirler de senin yerli malına karşı rağbetini görenek hep yerli malı getirtecekler. Eğer yerli malından bir şikâyetin varsa derhal bize bildirmeyi unutma. (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti)¹²¹”

Yerli malına teşvikler ilerleyen zamanda gözle görülür derecede işe yaramış, bunalımın sancılarını biraz olsun azaltmıştı. İnsanlar, açlık kadar açıklıktan da bir nebze sıyrılmaya başlamış, dolayısıyla suça teşvik edici unsurlar azalmaya başlamıştı. Kısacası, Türk Malı'nın kullanımının artması İzmir'in rahat nefes almasına yardımcı olmuş, kargaşalar bir hayli önlemişti.

Yerli Malına Teşvikle İlgili Bir Karikatür¹²² ve Bir Haber¹²³

¹¹⁹ Ahenk, 25 Kânunuevvel 1929.

¹²⁰ Yeni Asır, 16 Kânunuevvel 1930.

¹²¹ Yeni Asır, 12 Kânunuevvel 1930.

¹²² Akbaba, 25 Nisan 1929.

¹²³ Halkın Sesi, 10 Kânunuevvel 1931.

Sonuç

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye’de hissedilmeye başlandığı andan itibaren Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk’ün titizlikle üzerinde durduğu “*milli iktisat*”a ağırlık verdi. Çünkü Mustafa Kemal’in 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde de vurguladığı gibi; asıl bağımsızlık “*iktisadi bağımsızlık*”tı.

Büyük Bunalım, ABD’nin ve Avrupa’nın gölgesine aldıkları tüm ülkeleri, siyasi baskılar neticesinde ekonomik çıkmazlara sürüklemiş, dengelerini alt üst etmişti. Toplum düzeni denilen kavram iyice sarsılmış, bozulmuştu.

Yurt içinde ve dışında olduğu gibi, bu dönemde İzmir’de ekonomik bozukluklar topluma yansımış, İzmir’in suç çehresi geçimsizliklere paralel olarak, olumsuz yönde değişmeye başlamıştı. “*İhtiyaç giderme mecburiyeti*”nden kaynaklanan hırsızlık suçları, 1929–1933 yılları arasında doğal olarak artış göstermişti. Bununla da kalmamış, İzmir’in genel suç dosyası çeşitli vakalarla bir hayli kabarmaya başlamıştı. Çünkü ekonomik bunalım yaşayan bir toplum ile menenjit geçiren bir insanın arasında fark yoktu. Mustafa Kemal Atatürk, eğer bunalım yılları öncesinde “*millileşme*”yi esas alıp, asıl bağımsızlığın “*iktisadi bağımsızlık*” olduğunu savunup, gerekli tedbirleri almasaydı, yeni kurulmuş Türk devleti bu “*menenjit*” illetinden daha da zor kurtulacaktı.

Kaynakça

I- Gazeteler ve Dergiler:

Ahenk	Milliyet
Akbaba	Resimli Perşembe
Anadolu	Sadayı Hak
Cumhuriyet	Son Saat
Halkın Sesi	Tanin
Hizmet	Tevhidi Efkâr
İkdam	Vakit
İleri	Vatan
Meslek	Yeni Asır
Millet	Yeni Ses

II- Kitaplar ve Makaleler:

ARI, Kemal, İzmir’den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Lozan’dan Kabotaja, İzmir Deniz Ticaret Odası yay., İzmir, 2008.

BESİM, Zeynel, “Tahlil”, Hizmet, 11 Eylül 1929.

ÇOBAN, Pakize, “İzmir’de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerinde Etkileri”, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

GÖZCÜ, Alev, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arkaplanı: Dünya Ekonomik Bunalımı’nın İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VI/14 (Bahar 2007), s. 81–97.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de
Kaçakçılık, Yankesicilik, Gasp, Hırsızlık Faaliyetleri ve Kökenleri

ZENGİN, Ülker, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri", DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

GÖKSU, Emel, 1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2003, s. 11-12.

"40 Yıl Önce, 19 Mart 1929 Tarihli Cumhuriyet'ten: Bekârlık Vergisi, Evlilerin Gözü Aydın", Cumhuriyet, 19 Mart 1968.

ŞEVKÎ, Mehmet, "Bahalılık", Ahenk, 9 Kânunusani 1929.